

Csihák György (Zürich):
A magyarok története.
Tarih-i Üngürüşz¹⁹³
(Könyvismertetés)

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim,

a beavatottak szerint a Török Állami Levéltárban mintegy 70-80 millió kézirat hever. Ebből eddig mintegy 200 ezret feldolgoztak, úgy három millióról sejtik, hogy mit tartalmaz. A többről biztosan lehet tudni, hogy mikorra pusztul el végképp. A Tarih-i Üngürüşz egy a 80 millió irat közül, tehát egy a megmentettek közül.

Páratlanul értékes őstörténeti anyagot őrző régi kódexről van szó, amelynek tartalma nemcsak a széles közönség, de a tudományos közvélemény előtt is jórészt ismeretlen, noha közel 120 éve felfedezték. Felfedezték, de oly módon (és ez nálunk nem ritkaság), hogy mégis felfedezetlenül maradt.

Gesztánk nem most sülyedt el először. Százados elmerülését megelőzően jó három századra merült el az ismeretlenségbe. A kódexre ugyanis I. Szülejmán tolmácsa és íródeákja, Terdzsüman Mahmud bukkant rá a mohácsi vést követő években Székesfehérvárott, és Tarih-i Üngürüşz (Magyarok Története) címmel ő ültette át törökbe. Ettől az időponttól több mint 300 éven át semmi jel a kódexről. 1860 táján rövid időre előkerült. De ha a székesfehérvári megtalálásától visszafelé nyomozunk, a kódex ismét eltűnik (ki tudja hány századra?), hiszen középkori krónikásaink éppúgy nem tudnak róla, mint az elmúlt század történései.

A Tarih-i Üngürüşz – mint említettük – I. Szülejmán szultán tolmácsának és íródeákjának munkáját dicséri. Ez a művelt, széleslátókörű diplomata ott volt 1543-ban Székesfehérvár ostrománál, s mielőtt még a győztesek az iszlám előírásai szerint tüzre hajigálták volna a királyi könyvtár „hitetlen szellemben” fogant műveit, kimenekített néhányat a pusztulásra szánt kéziratok és kódexek közül. Terdzsüman – valószínűleg óvatosságból – csak egyetlen könyvről beszél, krónikája azonban másról tanúskodik. A törökök szorgalmasan gyűjtögettek ugyan, ám gyakran megtörtént, hogy az általuk fontosnak, vagy értékesnek vélt kéziratokat elrejtették és a szultán könyvtárába szállították. Gondoljunk csak a Corvinákra. Minden esetre az ilyen könyvmentési akciót ajánlatos volt elhallgatni, mert könnyen kiválthatta volna a vallási fanatikusok, elsősorban az iszlám papok haragját. Mahmud Terdzsüman a magával vitt latin nyelvű krónikákat törökre fordította, s ezen források alapján írta meg az üngürüşzök történetét. A lati nyelvű krónikák soha többé nem kerültek elő, az viszont majdnem bizonyos, hogy köztük volt egy XI. századi krónika is, amelyet történész körökben „magyar ősgeszta” néven emlegetnek.

Mint szólottunk róla, Terdzsüman Mahmud nagy értékű kéziratának másolata már egy évszázaddal ezelőtt felszínre bukkant: Vámbéry Ármin, a neves keletkutató hozta haza törökországi útjáról, és 1860-ban benyújtotta a Magyar Tudományos Akadémiának, ahol Török F., 57. sz. könyvtári jelzet alatt található. A 210 lapos ún. szülüşz írástípussal írt kódex címe, későbbi kézírással bejegyezve az első oldalon van: Tarih-i Üngürüşz. Alatta alcím: Iszkendername (Nagy Sándor Könyve). A címek alatt két bejegyzés található: „A tulajdonos

---

¹⁹³ A *Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai*. Ungarisch Historischer Verein Zürich, Budapest–Zürich, 1995. pp. 43–51. ISBN-963 85274 1 2 *Acta Historica Hungarica Turiciensia* IX. évf. 1. sz. <https://mek.oszk.hu/06700/06769/06769.pdf>

neve: a nyomorult Mehmed Emin el-Vala Szaud Túszejzude” és Ex Libris Resid el-Üngürüszi (ez Vámbéry török neve). Mindkét bejegyzés alatt egy-egy halvány pecsétlenyomat.

Vámbéry a leletről rövid ismertetőt is közreadott. A rákövetkező évben, 1861-ben Budenz József jelentetett meg terjedelmes ismertetőt a Magyar Akadémiai Értesítőben, a kézirat részleges fordításával. A krónika ennek ellenére (vagy éppen ezért?) mégis egy újabb évszázadra feledésbe sülyedt. Lehetséges, hogy ezt a kézirat felfedezésének körülményei magyarázzák? Tény, hogy sem Vámbéry, sem Budenz nem nyilatkozik hízelgően.

„Azt hinnem, – írja jelentésében Vámbéry – hogy nehezen lehetne (a török fordító) művében összehasonlítás útján is az eredeti szövegre ráismerni. Az irány tiszta keleti. Mahmud a török olvasóvilág ábrándos, reges olvasmányai iránt táplált hajlamának hódolt, ő Kliót nem igen kímélte és számtalan mesével szötte át a beszéd fonálát.” (idézi Blaskovics.)

Budenz József viszont, úgy tűnik, mintha felismerné a krónika jelentőségét, rendkívüli értékeit: „magyar historikus előtt igen érdekes, de még magyar nyelvész előtt is igen becses irodalmi emlék”-nek minősíti s elvégzendő feladatként a MTA Történelmi Osztályára testálja „annak kimutatását és megállapítását, hogy létezett-e valaha az illető korban írott latin–magyar krónika.” (id. B.)

Ámde Budenz ezzel mintha kifogyna az elismerésből, s a geszta értékeit jobbra mellőzve, fogyatékoságait hangsúlyozza. S habár a török fordító szerint „nem költött új történeteket”, ez nem sokat jelent: „a magyar őstörténeti mesék, Nimród, Hunor, Magor, Sicambria, Firenko, Paris fia stb. mind ott vannak krónikáinkban. Nincs is mit csodálkoznunk ezen, hisz maga mondja, hogy latin könyvből merített.” (id. B.)

De Budenz még ennél is tovább megy, a krónikát silánynál silányabbnak bélyegzi, mondván: „a magyar történetek némely pontját egy szóval sem említi, olyanokat se, amelyekről a legkevésbé sem tehetjük fel, hogy magyar krónikában, akármilyen silány volt legyen is az, nem találhatta volna fölemlítve.” (id. B.) S a továbbiakban vállveregető jóakarattal pelligerezi ki a török fordító tudatlanságát, hozzá nem értését: „Nos ezek a furcsa félreértések, melyeket tanuló diáknak ugyan nem, de Mahmud Terdzsümannak mégis szívesen elengedünk, ki különben talán többet forgatta a kardot, mintsem a latin grammatikát!” (i. B.)

Csodálnivaló-e, ha ezek után a Tarih-i Üngürüs inkább elfelejtetté vált, semmint felfedezetté? S mi vált benne felfedezetlenné, mennyi felbecsülhetetlen értékű őstörténeti adalék! Egy teljes évszázadnak kellett eltelnie, hogy a krónika ismét felszínre kerüljön!

Vámbéry azt írta, hogy Terdzsüman magyar származású és a törökök ejtették fogságba gyermekkorában, s hogy ezért érdeklődött volna a magyar történelem iránt. Óriási tévedés! Azóta előkerültek a Terdzsümanra vonatkozó iratok.

Ezekből pontosan megállapítható, hogy 1510-ben született Passauban, előkelő bajor nemesi családból származott és nem sokkal a mohácsi csata előtt került II. Lajos magyar király udvarába, ahol apródként szolgált. A mohácsi tragédia után török fogságba esett. Igen ám, de a szultán pártfogásba vette az előkelő családok tehetséges fogoly gyermekeit és a legkiválóbb nevelésben részesítette őket. A fogoly apród a Mahmud nevet kapta, mely a törököknél olyan hétköznapi név, mint nálunk a Pista. Hogy a sok Pistát meg tudják különböztetni, mindegyiknek adtak valamilyen előnevet, esetleg éppen a foglalkozásuk alapján. így lett a Mahmud – Tolmács – azaz Mahmud Terdzsüman. Magyarul nemigen tudhatott.

Bizonyítják ezt a Tarih-i Üngürüsben szórványosan előforduló germanizmusok. Az egykori kis apród rendkívül magas pozíciót töltött be később, hiszen a szultánnak nemcsak tolmácsa, de titkára, bizalmasa, tanácsadója is volt. Prágában halt meg egy diplomáciai küldetése során 1575-ben. A Tarih-i Üngürüset 1550 és 1560 között írhatta.

Az eseményeket nagyjából a következőképpen rekonstruálhatjuk:

Mohács után 17 évvel I. Szülejmán árulás útján kézre kerítette Székesfehérvárat, s főemberi, valamint csapatai kíséretében ott találjuk tolmácsát és íródeákját, Terdzsüman Mahmudot is. Fél évezreddel ezelőtt a tolmács nem azt jelentette, amit manapság. A több nyelvet beszélő, írástudó és tollforgató tolmács nagy tekintélynek örvendett, és tudós számba ment. A szultán személyes tolmácsa pedig közvetlen környezetéhez tartozó bizalmasa, amolyan titoknok volt, következésképpen főrangú embernek számított. Szülejmán mögött tehát ott léptet Mahmud is. A várak török birtokbavétele, mint tudjuk, a lakosság lemészárlásával vagy evakuálásával járt együtt. A hadi eseményekben beálló fordulattól, visszaütéstől, rajtaütéstől tartva nagy számú katonaság települt a várba, a török tüzérség ellepte a bástyákat, a várfalakat, az utakon mindenütt állig felfegyverzett katonák strázsáltak. Megkezdődött – az iszlámnak a hitetlenek irataira vonatkozó rendelkezései értelmében – a fél évezredes királyi könyvtár kincseinek megsemmisítése. Két lehetőség volt: vagy felgyújtották a könyvtárat, vagy – ha ez akadályba ütközött – kihordták a könyveket és máglyába rakva égették el. Terdzsüman Mahmud, a szultán tudós tolmácsa ott van a könyvmáglyáktól füstös utcákon, beszédbe elegyedik a felbecsülhetetlen értékű kódexek tüzenél fűtőző, didergő katonákkal, szeme megakad a Magyarok Történetén és kimentí a füstölgő zsarátnokhalomból. Valószínűbb azonban, hogy nem egészen így történt a kódex megtalálása, s a török hadvezetőség éppen Mahmudot bízta meg a könyvtár megsemmisítésének irányításával: tisztsége, képzettsége, nyelvtudása révén ő volt a legrátermettebb erre a feladatra. A könyvtár anyagát megsemmisítése előtt áttekintette: így juthatott hozzá a latinul írt kódexhez.

Művének bevezetésében ezt írja: „Usztulni Belgirád (Székesfehérvár) nevű várban egy latin nyelvű könyv került a kezembe. Midőn megtekintettem (láttam, hogy) Üngürüz tartományának régi időktől való történetét tartalmazza... elhatároztam, hogy lefordítom.”

Mahmud szavai félreérthetetlenek: egyetlen könyvet talált, azt lefordította. Néhány bökkenő azonban tüstént kiütözik az anyagból. Vegyük csak sorra őket. A Tarih-i Üngürüz a mohácsi csatával, vagyis az 1526-os évvel zárul, tehát 1526 és 1543 között kellett íródnia, s így lehetett az egyik legfrissebb könyv a székesfehérvári könyvtárban. Különös tehát, hogy – állítása szerint – csak egyetlen könyvet választott, még különösebb, hogy valamennyi közül éppen az egyik legújabbat. Világos, hogy ez a csekélyebb értékűek közé tartozott, sorait az idő még nem szentesíthette. Kérdésünk: miért emelt volna ki a sok közül csupán egyetlenegy? Ez ellentmond az ésszerűségnek. De miért hallgatná el az igazságot Mahmud? Feltűnően óvatosan fogalmaz: „egy könyv került a kezembe”: vagyis a könyv átmenetileg sem volt a tulajdonában. Vajon miért fogalmaz ilyen óvatosan Mahmud?

Nem ördögösség a nyomára jönnünk. A székesfehérvári magyar királyi könyvtár kincseit nem egyszerű török katonák háborús garázdálkodása semmisítette meg. A könyvtár elpusztítása, mint arra már rámutattunk, felsőbb rendeletre történt. Érthető hát, ha valaki a máglyára szánt könyvek közül akárcsak egyet is elsajátított, a bőrét kockáztatta, mert szembehelyezkedett a hadparancsnokság és az iszlám rendelkezéseivel. Terdzsüman Mahmud tehát, amikor a Magyarország történetét tartalmazó kódexet (kódexeket!) megszerezte, a fejével játszott. Mahmudunknak alapos oka volt tehát az óvatosságra. Bölcsen, teszi, ha munkája bevezetőjében hangsúlyozza: a) hogy a fordításhoz használt könyv nem volt a tulajdona, csupán kezébe került, b) nem több, egyetlen könyv kerül a kezébe, c) az is csupán azért, hogy ura számára hasznosítsa.

A fentiek, úgy érezzük, meggyőzően valószínűsítik, hogy Terdzsüman Mahmud nem csupán egyetlen könyvet szerzett, és nem egyetlen kódexből fordította művét.

Ez már Budenznak is feltűnt: „azt kell megkérdeznünk, – írta 1861-ben megjelent tanulmányában – hogy csak egy könyvből merített ő minden anyagot egész a mohácsi csatáig? – vagy talán a legújabb kort, mikor maga a török is már szerepel, maga fejből, a maga egyebünnen vett tudása szerint írta-e meg?” Budenz azonban a több kódex kérdését

végül is nemleges válasszal zárja. Ám Budenz tetszőleges állításai nem állják ki a bírálatot. Az a tény pedig, hogy az írásban váltakozva hol egy, hol pedig több kútfőről van szó, szerintünk éppen ellenkezőleg, azt bizonyítja, hogy több forrást használt, hisz másként teljesen értelmetlen volna az egyes és többes szám változó használata a kútfőkre való utalásnál. Csak abból indulhatunk ki: ahol egy kútfőre hivatkozik, ott valóban egy forrása van, ahol több forrásra utal, ott több forrást is használ. A kézirat ugyanis számos, olyan őstörténeti elemet őrzött meg, amelyről középkori krónikáinknak nincs tudomása. Ez arra enged következtetni, hogy Mahmud őstörténeti forrása régibb középkori krónikáinknál. Írásában a magyar honfoglalással lezáruló őstörténeti anyagot csaknem egy évszázadnyi rés választja el az anyag második részétől. Az Árpádtól Szent Istvánig terjedő időszak eseményei pedig egyszerűen kimaradtak a krónikából. Ez arra mutat, hogy az őstörténeti rész anyagát szolgáltató kódex itt lezárult, a másik kódex pedig az államalapítással kezdődött.

Mint már említettük, Terdzsüman török nyelvű krónikáját Vámbéry találta meg a múlt században, Isztambulban, s nem volt valami nagy véleménnyel szerzőjéről. Budenz végképp lejáratta, amikor azt mondta kódexünkről, hogy „még a silányabbnál is silányabb”. Budenz el is vette a kutatók kedvét egy évszázadra, s csak 1971-ben fogott bele a Tarih-i Üngürüs fordításába dr. Blaskovics József, a prágai Károly Egyetem turkológus professzora.

Blaskovics József egy Komárom melletti faluban született, s már gyermekkorában elbűvölték a török időkről szóló mondák. Nagyapja azt is elmesélte neki, hogy falujukban sok a kun név, s hogy az ő családjuk is kun eredetű. Előbb kovácsinasnak adták, majd nagy nehézségek árán elvégezte a gimnáziumot, utána a tanítóképzőt, aztán segédtanító lett egy csallóközi faluban. Közben minden szabadidejét a török nyelv tanulásának szentelte. Sokat segített neki a pozsonyi török konzul, akitől könyveket kapott. A szegedi pedagógiai főiskola elvégzése után beiratkozott a budapesti egyetemre, ahol olyan világhírű turkológusoknak volt a tanítványa, mint Fekete Lajos, Germanus Gyula és Németh Gyula. De közbeszólt a háború és a tehetséges tanítvány csak 1949-ben doktorálhatott a prágai Károly Egyetemen, ahová rögtön meg is hívták, hogy szervezze meg a török és a magyar tanszéket. Ezt ő elvállalta, sőt a prágai Magyar Kultúra (Háza) megalakításában is sokat segített. Ugyanitt 25 éven át vezette a magyar nyelvtanfolyamokat, körülbelül 15 ezren tanultak nála, akárhová megy, mindenütt ismerik és szeretik.

Blaskovics professzor több magyar nyelvkönyvet írt, ma is használják ezeket Csehszlovákiában. A modern török irodalom történetéről írott könyve szakmai körökben szerte a világon ismertté tette a nevét. Amíg Nazim Hikmet élt, barátok voltak, a török költő verseit is ő fordította először magyarra. Blaskovics József azt tartotta legfontosabb feladatának, hogy szülőföldje: Komárom és Érsekújvár környéke törökkori adatait összegyűjtse és feldolgozza, főleg az egykori hódoltsági falvak jobbágyainak élete érdekelte. Több mint negyvenezer korabeli adat volt a birtokában, és élete végéig fáradhatatlanul dolgozott. Megírt 32 kötet könyvet és vagy kétszáz tudományos dolgozatot. Vannak köztük nyelvkönyvek, történeti munkák, nyelvtudományi értekezések, fordítások. Megjelentek magyarul, csehül, szlovákul, törökül, oroszul, lengyelül, bolgárul, angolul, németül. Egyszóval, ez lenne röviden az életpályája. Neki úgy tűnt, hogy csak egy hétig tartott, mert reggeltől estig dolgozott, sokszor még a feleségével is csak levél útján beszélgetett.

A Tarih-i Üngürüszt Terdzsüman arab betűkkel írta, de török nyelven. Közönséges folyóírás volt ez, abban az időben bármelyik írnok el tudta olvasni. Ma azonban ez különleges feladat, mert csaknem ötszázéves kéziratról van szó, amely az akkori nyelvformát rögzítette, s a nyelv azóta sokat változott. A másik gond az arab betűs írás, amely nem ismer kis- és nagybetűket, írásjeleket, és a szavak is két-három, olykor négy betűcsoportba tagolódnak, emiatt nem lehet tudni, hogy hol kezdődik vagy végződik a szó. Némelyik betűcsoportot többféleképpen is lehet értelmezni, s az igazi megoldás csak az illető szövegrész elemzése

után derül ki. Újra és újra el kellett olvasnia az egészet, míg meg nem bizonyosodott a valódi jelentésről. Ennél még nagyobb gondot okoztak az adózásra, vagy a hadi felszerelésekre, hadmozdulatokra vonatkozó írások.

Ezek valódi titkos írással készültek, s már annak idején is csak a különlegesen kiképzett írnokok tudták elolvasni.

Végülis az alig 340 kisméretű oldal fordítási munkája tíz évet vett igénybe! Ne feledjük, hogy egy széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező tudósról van szó. Egy-egy jelnek a mai magyarba való átültetéséhez évekig kellett a világ legkülönbözőbb sarkán élő tudósokkal leveleznie!

Terdzüman Mahmud, a geszta törökre fordítója szerint a Tarih-i Üngürüs az alábbiakkal ismerteti meg olvasóit:

- 1) Miként virágzott fel az üngürüsök országa.
- 2) Miképpen lett Üngürüs a neve.
- 3) Régi fővárosuknak mi volt a neve.
- 4) Miért nevezték fővárosukat Budinnak.

Izgalmasnál izgalmasabb kérdések ezek, hiszen – hogy csak az utolsót vegyük – krónikásaink nem kevés szót fordítanak rá, hogy megmagyarázzák Buda városának a nevét, de áthidalhatatlannak látszó ellentmondásokba keverednek, és a kérdés mindmáig tisztázatlan.

Nem csekélység tehát, amit Terdzüman Mahmud ígér, valójában azonban ennél hasonlíthatatlanul többet ad.

Szerénység volna részéről? Aligha! Több joggal feltételezhetjük, hogy nem ismerte kellően a magyar történelmet, kivált az őstörténelmet, s nem volt képes a maga teljességében felmérni anyagának páratlan értékeit; nem ismerte fel azt, hogy az általa fordított anyag számos olyan felbecsülhetetlen értékű történelmi elemet tartalmaz, amely egyetlen más krónikánkban sem lelhető, s amely döntő segítséget nyújthat őstörténelmünk homályos kérdéseinek tisztázásához!

Tegyük mindjárt hozzá, hogy mivel a Tarih-i Üngürüsben jó néhány elnagyolt rész, hézag található, ez arra vall, hogy az alapul vett latin források maguk is töredékesek voltak. A szultáni tolmács színezte, regényesítette az anyagot, ahol ezeket a réseket kellett befoltoznia. Éppen ezért nagy hiba lenne Terdzüman krónikáját teljes bizonyító értékű történelmi forrásként kezelni. Hogy mennyi benne a történelmi mag, azt majd a történészek kiderítik. A Tarih-i Üngürüs legalább annyira szépirodalmi mű is, mint amennyire történelmi, de mindenféleképpen figyelemre méltó alkotás. Itt meg kell álljunk egy pillanatra, hogy szót ejtsünk a Tarih-i Üngürüs irodalmi hovatartozását illetően.

Mahmud a népi desztánokat választotta mintául, művére ezeknek minden sajátossága ráillik. Egy „mű” népi desztánt alkotott. A népi desztánokat az ozanok (regősök, hírmondók), később az ásíkok (vándorköltők, trubadúrok), népi elbeszélők (recitátorok, rávijján, nákilán) terjesztették évszázadokon keresztül szóbeli úton. Írásba foglalásuk csak a legújabb időkben történt. A desztánra jellemző csodálatos elem (a csodaszarvas) felbukkan mindjárt a mű elején, a titokzatos bölcs aggastyán is megjelenik a semmiből már Hunornak és Magornak, majd Iszkendernek kétszer is, végül Szent Istvánnak és tanácsot ad nekik. Atila és Géza király pedig egy szent remetétől kér tanácsot.

A verseket Mahmud a népdalok mintájára maga költötte. Versei tizenegy szótagosak, páros rímelésűek, és a szöveg hangulatához alkalmazva 4–20 sorosak. Sőt van egy 30 és egy 40 soros is köztük, de sokszor megelégszik kétsoros verssel. A versforma egy-kettő kivételével a tujúg, amely török nemzeti versforma. Tizenegy szótagos verssorokból, páros rímelésű négysoros versszakokból áll. A tajuának verslába is van: fáállíün fáíitatün fáílát.

Mahmud annyiban gazdagította a népi desztánokat, hogy neki nem egy vagy több személy a hőse, hanem egy nemzet. És ez nagy érdem. Ha mindezt figyelembe vesszük,

megállapíthatjuk, hogy Mahmud irodalmi értékű művet alkotott, amely méltó helyet foglalhat el a török irodalomtörténetben. Olyan „hibák és tévedések”, mint amilyeneket Budenz is rovására ír, teljesen közömbösek a török olvasó számára, és a mű irodalmi értékére semmi befolyással sincsenek, mert magának a műfajnak a koncepciójából következnek. A kitűnő újkori és modern történelmi regényekben is sokszor közölnek történelmi tényekkel nem egyező adatokat az írók.

Mahmud műve a keleti irodalom más jellegzetes tulajdonságaival is rendelkezik. Magától értetődő, hogy ha kedves olvasmányt akart nyújtani olvasóinak, és azt akarta, hogy az idegen fogalmakat, szokásokat, történeteket megértsék, illeszteni kellett azokat a XVI. századi török szokásokhoz, fogalmakhoz, társadalmi légkörhöz. Ezért szerepelnek művében paradisiók, bégek, bégfiak, szerdások, vezírek, divan, defter, huri, rája stb. Üngürüsz, Lengyelország, Németország stb. csak egy-egy „tartomány” volt az óriási oszmán birodalom lakójának szemében.

Az ókori és népvándorláskori hely- és személyneveket is a XVI. század neveivel helyettesítette. Még Nagy Sándor korában is nemcse, leh, cseh, firenk tartományról beszél, sőt Bécset is abban a korban említi. Mindez azonban nem Mahmud tudatlanságát és tévedéseit bizonyítja, hanem aktualizálási törekvését, amely művének műfajából és művészeti törekvéseiből következik. A török irodalomban később is szokás volt idegen irodalmi műveknek ilyen adaptálása, mohamedán mezbe való átültetése. Gondoljunk Shakespeare és Moliere műveinek adaptálására a XIX. században.

A török krónikás az üngürüsz névvel kezdi – s mint említettük – sohasem beszél magyarokról, avarokról, hunokról, mindig csak Hunor népét emlegeti, az üngürüszöket, vagyis azokat, akik Hunortól származnak. Aztán leírja a csodaszarvasmonda, a magyarság eredetmondája két változatát. Ezek sok tekintetben eltérnek a Kézai-féle történettől: reálisabbak, részletesebbek, aprólékosabbak annál.

Terdzsüman szerint Hunor népe már Atilla előtt elfoglalta Pannóniát, méghozzá egy Kattar nevű vezér vezetésével. De had idézzem a krónikát: „Amikor Kattar meghalt, mindannyian feketébe öltöztek, keservesen gyászolták őt, drága testét rózsavízbe mosdatták és betették a föld mélyébe. Ezek után Sicambria – Mahmud írásában Szikamberija (azaz Óbuda) – trónja előtt összegyűltek Kattar bégjei, előkelő emberei és így szóltak: „Ennek a tartománynak a megszerzése előtt, annyi időn át, oly sok fáradtságot, megpróbáltatást viseltünk el, hogy végül Allah kegyelméből alkalmat találtunk az elfoglalására... Most újra döntő pillanathoz értünk, tehát az volna a jó, ha egy közülünk való, előkelő nemest ültetnénk a trónra, mert akkor nem kellene félni, hogy elveszítjük ezt az országot. Ezek után tanácskoztak, a gondok tengerébe merültek és megválasztották Atillát vezérükké.” (i. B.)

Az üngürüszök újabb hulláma jött Pannóniába, s az ott talált emberek az ő nyelvükön – kimondhatjuk tehát: magyarul! – beszéltek. Majd újabb fehér folt következik, aztán újra megjelenik Hunor népének egy Szkítiában lakó ága: Álmosaknak a Pannóniában élő rokonok üzentek, hogy jöjjenek utánuk. A krónika leírja, hogyan választották meg Álmost, majd Árpádot, s hogyan jöttek be honfoglaló őseink és foglalták el a Duna–Tisza-közét, majd egész Magyarországot. A krónika teljes egészében bizonyítja tehát a két honfoglalást, a harmadikat pedig valószínűsíti. De más török források is megemlékeznek a Kárpát-medence népeiről, s azok szerint is három magyar hullámot lehet megkülönböztetni.

Terdzsüman épp hogy csak megemlíti Árpád fiát és unokáját, azután mindjárt rátér Géza fejedelem és Szent István uralkodására. Az Árpád-házi királyokról minden benne van a krónikában, egészen a tatárjárás utánig. Ekkor Terdzsüman ismét rövidít, bizonyára itt ért véget az a latin nyelvű forrás, amelyből a szerző ezt a részt fordította.

Szerencsére a mohamedán fanatizmus hiányzott Mahmud Terdzsümanból. Elismeréssel szól Szent Istvánról, IV. Béláról még azt írja, hogy kiváló szervező volt, okos és jóindulatú, népéhez kegyes; V. István viszont összeférhetetlen, részeges király. III. Endre korát megint

részletesen tárgyalja, és érdekes módon szimpatikussá teszi az utolsó Árpád-házi királyt. S aztán sorra veszi Vencelt, az Anjoukat, Zsigmondot, V. Lászlót, Mátyást és a Jagellókat. Vajon hogyan vélekedett a mohácsi csatavesztésről? Nem nagyon boncolgatja az okokat, inkább a csata lefolyását meséli el. Annyit mégis megemlít, hogy a szultánt nagyon felháborította II. Lajos viselkedése, mert a király két ízben is visszautasította a török békeajánlatot, még hozzá 1520-ban és 1524-ben. „Gonosz lelkű papok beszélték rá ezt a jóindulatú királyt, hogy szegje meg az esküjét. Márpedig a szerződészegés becstelen dolog, mely büntetést érdemel” – írja Terdzsüman. A török birodalom biztosítani akarta a hátát, míg keleten a perzsákkal hadakozott, éppen ezért Szülejmán szultán egy semleges, vagy méginkább törökbarát Magyarországot szeretett volna, amelyet nem fűznek szoros kötelékek a Habsburgokhoz. Terdzsüman ide vonatkozó megjegyzései teljességgel igazolják Perjés Géza feltételezését a szülejmáni békeajánlatokról.

Célszerű, ha itt áttekintésül, röviden felsoroljuk a krónika páratlan bőségű őstörténeti anyagának legfontosabb új elemeit, eltekintve azoktól, amelyeket maga Terdzsüman Mahmud jelölt meg műve tárgyául.

- 1) Az üngürüs népnévről.
- 2) Magyarország nagyságáról és a magyarok mérhetetlen sokaságáról.
- 3) A csodaszarvas monda két ismeretlen, ősi változata.
- 4) A hunok Pannóniába költözése a mondai ősidőkben.
- 5) A 373. évi pannóniai hun honfoglalás ismeretlen első szakaszának története.
- 6) Kémek küzdelme a tárnokvölgyi csatában.
  - 1) Elveszett regösénekek nyomai.
- 8) Miként tette adófizetőjévé Atilla a római birodalmat.
- 9) Buda Atilla elleni lázadása és a lázadás leverése.
- 10) Miként furakodott a cselszövő Detre Atilla bizalmába.
- 11) Atilla fiainak viszálya.
- 12) A 896. évi honfoglalás ismeretlen előzményei.

A továbbiakban rövid ismertetését adjuk az első három témának.

- 1) Az üngürüs (hungarus) népnévről:

Senki számára, egyetlen nép számára sem lehet közömbös, miért hívják úgy, ahogy hívják. Nem csoda hát, ha a kettős magyar népnév (magyar és hungár) mindmáig tisztázatlan kérdése már őseinket is izgatta. Anonymus többször is kitér erre, s Árpád Hung váránál történő vezérré választásához a következő megjegyzést teszi: „Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének; összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon.”

Anonymus népi etimologizálása a hagyomány elhomályosulásából fakadhat: Anonymus korára már bizonyára érthetlenné vált, miért van a magyarságnak két neve, s miért nevezik őket mindenütt hungárusoknak. Hungvárnak viszont már Árpádék honfoglalásakor ez volt a neve, s mivel más magyarázat nem volt kéznél, és Árpád ott szállt meg, mintegy magától kínálkozott magyarázatul a Hungvár név. Csakhogy, szerintünk, Anonymus szem elől téveszti, hogy szófejtésének igazolásához a Hungvár helynevet is meg kellene fejtenie, s azt is, hogy helynév csak tartós otlakás esetén ragadhat a lakóira, semmiesetre nyomban beköltözés után. Sokkal gyakoribb azonban, hogy a helység kapja azokról nevét, akik létesítették, vagy huzamosabb időn át lakói voltak. Föltehető hát, hogy Hungár várát valamikor a hungárok építették, s róluk nevezték el a várat Hungvárnak. A Hungár szó második tagja azonban a Hungvár szóban ismétlésként hatott, kiejtése is nehézkes volt, s így a második szótag kiesésével a szó Hungvárra egyszerűsödött. A hagyomány elhomályosulása folytán tehát Anonymus az elhomályosult népvétet voltaképpen önmagával magyarázta.

Minden esetre jellemző, hogy a hungár népnévbe az etimologizálás kedvéért egy idegen v betű ékelődött.

Lehetséges azonban egy másik magyarázat is e Hungvár névalak-változásra és az anonymusi szófejtés keletkezésére. Anonymus ugyanis a fentebb mondottakhoz később mintegy kiegészítésül hozzáfűzi: „Szálán vezér Árpádot csúfondárosan Hungvária vezéréként üdvözölte, embereit gúnyosan hungvárusoknak nevezte.” Meglehet, hogy a bolgár vezér – amennyiben ez eseményrésznek van valós történeti háttere – valóban csúfondároskodott, méghozzá olyképpen, hogy szójáték szerűen a v hangot a népnévbe ékelve Hung váráról, ahol Árpádnak átmeneti főhadiszállása volt, lekicsinylő értelemben Hung-várinak, azaz Hung-v-árusnak torzította el a Hungária, hungár nevet, s Árpádék ezt vették zokon, Anonymus azonban – három évszázad múlva – már nem volt tisztában ezzel, s a torzított, lekicsinylő tartalmú, hungváriak elnevezést azonosította a Hungária, hungár névvel.

Érdekes módon, a Tarih-i Üngürüs is kitér a hungár népnév magyarázatára. Az őstestvérpár, Magor és Hunor, egy csodaszép leánytestvérpárt vesz feleségül. „Mivel ez így történt, – fűzi hozzá az eseményekhez a Tarih-i Üngürüs – az elbeszéltek szavak azt bizonyítják, hogy Üngürüs népe Hunor nemzetségéből származott... Hunor neve pedig később Hüngürüszre változott.” (i. B.)

Meglepően egyszerű, eredeti magyarázat! Hunor neve tehát csupán jelentéktelen módosulással változott Hungárra, azaz, mivel a hungár nép Hunor nemzetségéből ered, hungárnak nevezték őket.

Nem feladatunk eldönteni e kérdést. Minden esetre a Tarih-i Üngürüs népnévmagyarázata inkább összhangban van őstörténelmi hagyományainkkal, mint az anonymusi szófejtés. Anonymus szófejtésének ingatag voltát az is jelzi, hogy Kézai krónikája már más magyarázatot ad mondván: „az Ung nevezetű folyónál szállának meg, hol várost építenek, mely folyóról nevezték őket a nyugoti nemzetek hungár-oknak.”

2.) Magyarország nagyságáról és a magyarok mérhetetlen sokaságáról:

Van a Tarih-i Üngürüsnek egy olyan pontja, amely a mai magyar fül számára hihetetlennek, egyenesen valótlannak hangzik, s alkalmasnak látszik arra, hogy rontsa a krónika hitelét. Szent István uralkodásáról szóló részben ugyanis a következőket olvashatjuk: „Isztefan király pedig összehívta a végtelen Üngürüs valamennyi bégiét, kibontotta zászlait, kitűzte a harci jelvényeket, megpergette a kis és nagy dobokat, megszámlálhatatlan fegyveres seregével elindult, és a Kán ellen ment.” (i. B.)

Miféle végtelen Üngürüsről beszél a krónika? Regék regényes világának levegője csap meg bennünket, és felébred bennünk a gyanú: nem szertelen keleties túlzások ezek a szavak? Nem a török fordító betoldásai?

Különösképpen azonban azt találjuk, hogy a Tarih-i Üngürüs fenti híradása csaknem szószerint egyezik a XII. századi bizánci és arab szerzők hazánkról adott beszámolóival. „Jó ború, jó fegyverű nép, – írja a magyarokról Konsztantinosz Manasszesz – vasat viselő, páncélos, Ares megszállottja, megszámlálhatatlan tömegű nép, mely sokaság dolgában meghaladja a tenger fővényét, vitézsége és harcban való jártassága a tribullusokét, dákokét s a gepidákét, vakmerőség terén legyőzhetetlen, merészsége verhetetlen, harcban ellenállhatatlan, önálló, szabad, emelt fővel járó, s szabadságszerető, a maga ura.”

Egy másik XII. századi bizánci szerző a következőket írja az egykorú magyarságról: „A földkerekség egyik uralkodójának sem szokott adót fizetni, minden időben féktelen és önféjű volt: mert számuk nagyobb, mint a mezők fűszálaié, kezük harcra termett, mindnyájan lándzsát hordoznak, nehéz fegyverzetűek és páncéllal borítottak; s csillámló sisakjukról égig hatol a fény; lovuk is tüzes és nemes; nagy bennük a hadi virtus és a hév. S bizony volt idő, amikor e megszámlálhatatlan népnek a híre széltében rémületet keltett s mint szövetséges is félelmetes volt.” (i. B.)

Mindezt aligha lehet elfogultsággal, túlzással magyarázni, hiszen a hazánkkal akkortájt szemben álló bizánci tábor historikusainak a tudósítása ez. Szavahihetőségüket megerősíti Abu Hamid al Garnati arab utazó, aki 1150–1153-ig Magyarországon tartózkodott. Hazánkról, személyesen szerzett tapasztalatairól többek között az alábbiakban emlékezik meg útleírásában: „Megérkeztem Magyarországra, melyet a baskírok, vagyis magyarok laknak, bátrak, felettébb nagyszámúak, 78 városuk van, várakkal, körülöttük falvak, hegyek erdők és kertek. Az országban ezerszám élnek besenyők, de rajtuk kívül horezmiek is. A magyarok uralkodójukat kiralinak nevezik, birodalma többszörös a bizáncinak, serege megszámlálhatatlan... Hatalmas serege és vitézsége miatt minden nép fél tőle.”

A Tarih-i Üngürüs idézett helyének ily nagymértékű egybeesése a XII. századi bizánci és arab kútfőkkel megkockáztathatóvá teszi azt a feltevést, hogy az idevágó rész magyar forrása is egy korai, XII. századi krónika lehetett, jóllehet anyagának nem ez a legrégebbi rétege.

3) A csodaszarvasmonda ismeretlen új változatai:

Krónikás hagyományainkból mindeddig egyetlen csodaszarvasmondát ismertünk, illetve ennek többé-kevésbé romlott külföldi variációit. Mert mind az V. századi bizánci Priszkosz rétor, mind a VI. századi gót püspök, Jordanes és a bizánci Prokopiosz, csupán a közismert, magyar mondahagyomány romlott változatát őrizte meg.

A Tarih-i Üngürüs két mondát tartalmaz, mindkettő egytőről fakad a meotiszi mondával, ám az eltérések köztük hasonlíthatatlanul jelentősebbek: ez arra utal, hogy a két monda régen, még a történelem előtti időkben különült el a meotiszi mondától. Épp ezért a két monda őstörténeti jelentősége felmérhetetlen.

Az első csodaszarvasmonda:

Az üngürüsök történetének elbeszélése ezzel a mondával kezdődik: „Az évszakok hírnökei és a hírek elmondói ilyenképpen adták elő. A régi időkben a Madzsar törzs nemzetsége Nemród gyermekeitől származott. Nemródnak volt egy Ankisza nevű felesége, s ettől a feleségétől két fia született. Az egyiket Magornak, a másikat Hunornak hívták. Ők voltak Nemród első fiai, és állandóan atyjuk palotájában tartózkodtak.

Egy nap Nemród vadászatra ment, és magával vitte a fiait is. Vadászat közben Nemród egy elejtendő vadra bukkant.

Azonnal nyomába eredt, és üldözni kezdte. Fiai is mindenfelé vadat kémleltek, s egyszer csak egy csodálatos vad tűnt fel előttük, amely csodálatos színekben pompázott. Önkénytelenül is a vad után fordultak lovaikkal vágóban. A vad azonban elmenekült, és Adzsem (tartomány) határán a hegyek közé érve eltűnt.

A két királyfi, bármily soká kereste a vadat, nem találta meg. Sem a nevét, sem a fajtáját nem ismerték. A két királyfi gyorsan elfáradt, a szomorúság és a bánat tengerébe merült. Azután azon tanácskoztak, hogy mitévők legyenek.

Majd visszatértek atyjukhoz, és arra kérték, hogy Adzsem határán, azon a hegyes vidéken egy monostort építtessen számukra, amelyben lemondva a világról lakhatnak, és a világ népétől visszavonulva saját gondjukkal foglalkozhatnak.

Nemród kérésüket meghallgatta, és parancsot adott, hogy azon a helyen egy monostort építsenek. Miután a monostor felépült és elkészült, a két királyfi beleköltözött, hogy saját hitvallásuk szerinti imádságokkal foglalkozva jó ideig ott töltsék életüket. Ők azután azon a helyen sok hónapon és éven keresztül laktak. A világi néppel nem érintkeztek, imádsággal és alázatossággal, (elmélkedéssel) foglalkoztak, s a világ örömeiről lemondtak.

Ily módon öt évig laktak a monostorban, és ott nyugodtan éltek. A hatodik év kezdetén azonban a két legény elméjét megragadta a világ (örömeinek az) íze. Szívük rejtekében felébredt a hatalom utáni vágy.

Mikor ezek ilyen (lelki)állapotban voltak, egy nap egy titokzatos személy érkezett hozzájuk. Elmagyarázta nekik a világi hatalom (lényegét) és az uralkodás utáni vágyat, s (ezzel) őket megrendítette. A két legény ennek a személynek megtévesztő (elbeszélése következtében)

elhatározta, hogy a monostort elhagyja, mert (elméjük) a hatalom utáni vágygal volt elfoglalva.

Abban az időben Adzsem országának közelében egy bégnek két csodaszép lánya volt. Magor és Hunor ezt a két lányt feleségül vette.

Miután ez így történt, a hírmondó szavai azt bizonyítják, hogy Üngürüsz népe Hunor nemzetségéből származott.

Mivel Hunor neve később Hüngürüszre változott. Nemród halála után Hunor egész népével apósához, a tatár kánhoz folyamodott, és önála telepedett le. A kán is megtisztelte őt, és Adzsem szomszédságában egy egész ország fejedelemségét adományozta neki.

Midőn Nemród meghalt, Adzsem trónjára egy másik fejedelem került. Azt a vidéket pedig, (melynek Hunor volt a fejedelme), Dzsiddija tartománynak nevezték. Tatár tartomány volt, mely Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed.

Egy nap Adzsem országának padisahja Kosztantinije fejedelem ellen hadjáratot indított, és emiatt Dzsiddija országának uralkodójától segítséget kért. Dzsiddija fejedelem segítségével Hunor népéből, akik tatárok voltak, húszezer katonát gyűjtött össze, és Adzsem padisahjához küldte (ezt a sereget). Amikor Adzsem padisahja is Kosztantinije ellen ment, az említett Hunor népét támadás érte, mely aztán ily módon elvált Adzsem padisahjától, és Pannonija tartományába költözött.

Amikor abba a tartományba érkeztek, látták, hogy csodálatosan bőséges folyamai vannak nagy számban, sok gyümölcse és bő termése van annak az országnak, és az ő nyelvükön (azaz Hunor népének a nyelvén) beszélnek (az ottani népek).”

A mondaváltozat tehát a Kárpát-medencébe érkezéssel lezárul. A történet – ha csupán az események síkjáról nézzük – világos és érthető. Ha azonban a történetek okait keressük, kiderül, hogy a monda valójában számunkra valamiért érthetetlen, mintha a szavak alkotta nyelv mögött egy másik, immár érthetlenné homályosult nyelven szólna hozzánk, a jelképek ősi nyelvén.

Lapozunk csak vissza, fussuk át mégegyszer a mondat, s rájövünk: sok mindent nem értünk. Miért tűnik el pl. Nimród a csodálatos vad felbukkanása előtt, s egyáltalán, ha nincs szerepe a további mondai történésben, úgy mi az értelme, hogy kikíséri vadászatra fiait? Mi az a csodálatos vad, ami a két fiú előtt felbukkan? Miért menekül Irán határai felé? Miért rendülnek meg annyira az eltűnésén? Min tanakodnak? Miért építenek szentélyt azon a helyen, ahol a vad eltűnt, miért zárkoznak be őt évre abba a szentélybe, s öt év letelte után miért jelenik meg a „titokzatos személy”, látogatásának mi a jelentősége, s miért hagyja ott a két fiú nyomban ezután a szentélyt? Miért szerepelteti a monda a megszokottól eltérő rendben a két testvért, miért említi Magort mindig elsőként, s miért marad ki nyomtalanul Magor a további történetből? Végül pedig, miért kerekedik fel nyomban a perzsa király oldalán harcoló Hunor, mikor megtudja, hogy népét támadás érte, s miért költözik éppen Pannóniába? És egyáltalán: mi köze mindennek a csodálatos vaddal való találkozáshoz?

A kérdéseknek erre az özőnére nem kapunk választ a monda szószerinti szövegében, s ha az mégis magában hordja mindezekre a kérdésekre a választ, úgy rá kell eszmélnünk, hogy a szavak szerinti nyelv mögött egy másik, titkos nyelv rejtőzik, s a szavak kirajzolta történés mögött egy másik, titkos történés. Ősi, mágikus jelenségek vonulnak el szemünk előtt, amelyek minden mozzanata, jelentése jelképes és rejtett, titkos, természetfölötti, mágikus eredőkre épül, melynek felfogását mi már régen elfelejtettünk. Belátható, hogy mindezek fölfejtése szerteágazó, bonyolult feladat.

A Tarih-i Üngürüsz másik csodaszarvasmondája:

„Egy másik elbeszélés szerint így szól a történet: Egy napon Hunor összegyűjtötte törzsének tekintélyes előkelőit, és vadászatra indult. Vadászat közben egy hegyhát mögül váratlanul egy vad tűnt fel előttük, mely csodálatos színekben pompázott, de egy másik törzs (tartománya) felé elmenekült. Mikor (Hunor a vadat) megpillantotta, azonnal megragadta a

szívét ez a szerencsés jel. Így szólt: 'Ha ezt a vadat elejtem, ebben az országban sikerül elérnünk a nyugalmat, de ha nem sikerül elejtenem, sorsszerűen el kell foglalnunk Pannonija tartományát, melyről (kedvező) híreket kaptunk!' – így határozott, s ezzel a gondolattal azonnal a vad után vágatott.

A vad pedig menekült, s amint egy másik törzs (tartományának) határához értek, Hunor már-már megközelítette, de azon a helyen, ahol zsákmányul kellett volna esnie, a vad eltűnt a szeme elől. Hogy hívják és mi fajta, nem tudta.

Mikor Hunor ezt a helyzetet látta, így szólt a mellette levő előkelőségekhez: 'Ez nem a véletlen dolga. Ez jel és utalás nekem és népemnek, hogy végül is ebben az országban nem élhetünk. Ennek az az orvossága és gyógyszere, hogy más országban kell letelepednünk' – mondta. De azután még sok idő telt el.

A másik ok (amiért Hunor más országba akart letelepedni) az volt, hogy Hunor Dzsidijsa népével nem volt igazi (békés) kapcsolatban, nem élt velük barátságban. A szomszédos országokat is megtámadta, sok országot harccal és erőszakkal leigázott, melyek megértették, hogy (Hunornak) ellenállni nem képesek. Ők (Hunorék) pedig azon gondolkodtak, hogy saját hatalmuk alá hajtják Pannonija tartományát és a nyugati országokat.

Az itt kifejtett okoknál fogva Nemród fia, Hunor katonaságot kezdett gyűjteni. Mikor Hunor népe összegyűlt, megszámlálták és összeírták. Látták, hogy Hunor népéből tízezer ember gyűlt össze, és a nem rendkívüli teremtményekből is kétszáznyolcvanezer férfi gyülekezett össze. Mikor Hunor ezt a csodálatos óriási hadsereget összegyűjtötte, élete nem lett hozzá hű, és közben eltávozott ebből a világból.

De Hunor rokonai között volt egy hatalmas bégfi, nevét Kattarnak mondták. Hunor utódául őt választották meg a hadsereg fővezérévé.”

A monda innen nagy kitérőkkel és megszakításokkal kanyarog tovább. Kattar Pannónia visszafoglalására irányuló tervét „a regős szava szerint” főemberei megéleljék:

„Amikor Kattar fővezérnek ezeket a szavait a bégek hallották, Kattar tervét és szép bölcsességét roppantul megcsodálták, és megéleljenezték őt. És abban a pillanatban megesküdtek, hogy annak a tartománynak az elfoglalására azonnal elindulnak.

'Hol vagy, Pannonija tartománya!' kiáltással kibontották zászlajaikat, megszólaltatták a kis és nagy dobokat, és Iszá próféta (Jézus Krisztus), aki legyen megdicsőítve és felmagasztalva, háromszázhetvenharmadik évében csapataik egymás után elindultak.”

A hunok beköltöztek a Kárpát-medencébe, ahol az „Üngürusz népet találták”. Itt ér véget a monda.

Csodaszarvasmondáink száma ezzel háromra bővül. Érdekes volna tudnunk, a három közül melyik keletkezett előbb, melyik tehát az ősmonda? A kérdést bonyolulttá teszi, hogy mindhárom monda kiindulási pontja, tulajdonképpen magja – a csodaszarvas felbukkanása és eltűnése – nagyjából azonos időben való keletkezésre utal, míg a mondák további cselekménye és lezáródása egymástól nagyon is távoli korokban történik.

A három csodaszarvasmonda hatalmas mondafüzérré, egymáshoz illeszkedő egységes mondakörre bővül. E mondakör magába öleli az üngürüsök történetét, beleértve a magyar őstörténeti, s ez utóbbinak a hagyományromlás folytán fellazult, széttöredezettnek látszó eseménymozzanatait e mondák révén mintegy összefüggő eseménytömbbe szerveződnek.

E mondakör néhány különös sajátossága mellett nem mehetünk el szó nélkül. Ezek közül talán a legmeglepőbb az időtartam problémája. A mondai események vizsgálatából ugyanis félreérthetetlenül kitűnik, hogy e mondák korántsem zárulnak le a csodálatos vad felbukkanásával és eltűnésével, ez csupán a monda kiindulópontja, s az ebből fakadó fejlemények évszázadok, vagy éppen évezredek történéseit ölelik át. A monda tehát egyetlen roppant időívet alkot a vad felbukkanásától a honfoglalásig. Meglehetősen szokatlan az a vonása is, hogy szinte szétválaszthatatlanul egybeszövődik az őstörténeti eseményekkel, a monda tehát egyfelől őstörténeti jellegűvé, az őstörténet pedig mondai jellegűvé válik.

Végül nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy mindhárom monda tárgya a Kárpát-medencébe való költözés.

Hiszen csodaszarvasmondák ismeretesek más népek mondavilágában is.

Végezetül említsük meg, hogy a Magvető Kiadó gondozásában 1982-ben megjelent kiadása a Tarih-i Üngürüşnek Magyarországon pillanatok alatt elkelt, s ma már beszerezhetetlen. A könyv tartalmazza még az 1740. évi Névtelen Magyar Történet, Macar Tarihi, vagyis Madzsar Tarihi kódexet is, amelynek ismertetésére most nem térünk ki.

Nem sorolom fel, ezen ismertetőhöz tartozó, és évszázadokra visszanyúló irodalmat sem, viszont nagyon remélem, hogy a mai napon a Tarih-i Üngürüş fölött nem a gyászbeszéd hangzott el, amelynek visszatérő refrénje: emléked örökké élni fog, s utánna a korcsmában, vidám borozgatás közben már minden egyébről szó esik, csak az összejövétel okáról nem.

IRODALOM

Magyar Nemzet	1976. jan. 3
Kortárs	1979. dec. 12
Új Tükör	1981. aug.

A könyv megjelent a Magvető
Kiadónál 1982-ben, a
„Magyar Hírmondó“ sorozatban.
Címe: A magyarok története.
Tarih-i Üngürüş. Madzsar Tahiri.

Ez az eredeti kiadás.

ISBN 963 271 7198

ISBN 0209 6471

